

А. В. Мінаєв –
кандидат історичних наук, асистент кафедри історії
нового та новітнього часу
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Рух хіпі як прояв молодіжного неполітичного протесту в другій половині 60-х рр. XX ст. у країнах Західної Європи та США

*Роботу виконано на кафедрі історії нового
та новітнього часу ЧНУ ім. Ю. Федьковича*

У статті зроблено спробу дослідити рух хіпі як складову частину молодіжної контркультури в контексті молодіжного неполітичного протесту другої половини 60-х рр. в країнах Західної Європи та США. Автор аналізує такі аспекти проблеми, як походження хіпі, їхні ідеологію та світогляд, основні елементи життєвого стилю.

Ключові слова: хіпі, ідеологія та світогляд хіпі, субкультура, молодіжна контркультура, молодіжний рух, молодіжний протест.

Minaev A. V. The Movement of Hippie as Manifestations of the Youth Nonpolitical Protest in the Second Half of the 60's of the XX-th Century in the Countries of the Western Europe and the USA. In his article the author makes an attempt to investigate the movement of hippie as component part of the youth counterculture in a context of the youth nonpolitical protest of the second half of the 60's of the XX-th century in the countries of the Western Europe and the USA. The author analyzes such aspects of the problem as an origin of hippie, their ideology and outlook, basic elements of vital style.

Key words: hippie, hippie's ideology and outlook, subculture, youth counterculture, youth movement, youth protest.

У другій половині 60-х рр. XX ст. молодь заявила про себе як про окрему суспільно-політичну силу, виступила як антисистемна опозиція, озброєна власною ідеологією, що ставила під сумнів основні здобутки західної цивілізації та культури. Молодіжний протест другої половини 60-х рр. не лише був своєрідним індикатором непопулярності зовнішньої та внутрішньої політики урядів Західної Європи і США. Він став одночасно результатом і проявом глибокої кризи основних соціальних (світоглядних, культурних, освітньо-виховних тощо) цінностей західного суспільства.

На культурно-побутовому рівні альтернатива панівним у суспільстві цінностям була втілена у *молодіжній контркультурі* (див. докл.: [10]), яка акумулювала функціонуючі у молодіжному середовищі етичні норми, естетичні смаки, вербально-комунікативні стандарти, елементи своєрідної міфології з власним культом героїв та антигероїв, моду та правила поведінки тощо. Контркультура об'єднала навколо тотального неприйняття “суспільства батьків”, що набуло ледь не есхатологічного характеру, більшість існуючих у 60-х рр. молодіжних субкультур, ставши водночас симптомом протесту, його проявом та саме тим “живильним середовищем”, у якому цей протест розвивався. За ставленням до громадсько-політичної діяльності у молодіжній контркультурі 60-х рр. правомірно виділити два основні напрями: *суспільно-політичний* та *неполітичний*. Найбільш відомим і водночас найбільш масовим проявом неполітичного протесту молоді країн Заходу в другій половині 60-х рр. XX ст., по суті, його символом став *рух хіпі*.

Необхідно відзначити, що проблема хіпі свого часу привертала неабияку увагу як радянських [2, 11, 13, 16 та ін.], так і зарубіжних (див., напр.: [15; 19–25]) дослідників. Утім, рух хіпі розглядався ними здебільшого в загальному контексті молодіжного протесту 60-х рр., як один з його другорядних фрагментів. Другорядність тематики була зумовлена тим, що масові спалахи молодіжного насильства в 1968–1969 рр. відкинули на задній план інтерес до “дітей квітів” із боку громадськості та наукових кіл. При цьому радянські дослідники і публіцисти, надаючи перевагу соціально-політичним аспектам молодіжного руху, зрозуміло, розглядали аполітичність хіпі як побічне явище у молодіжному протесті 60-х рр., його “буржуазне викривлення”. До того ж, класовий підхід і соціально-економічний детермінізм, характерні для радянської історичної парадигми, звужували поле для можливих інтерпретацій. І все-таки деякі роботи радянських дослідників відзначаються

докладністю та неабиякою сумлінністю (напр., [11]). Щодо західних дослідників, то вони чимало уваги приділяли руху хіпі як одній із типових субкультур у контексті дослідження проблеми молодіжного аутсайдерства, переважно як феномену соціальної психології [20; 22; 23; 25 та ін.].

Починаючи з кінця 70 – початку 80-х рр., дослідження хіпі 60-х рр. опинилися десь у маргінесі сучасної історіографії та соціології молоді, що не може бути виправданим з огляду на важливість прикладу т. зв. “старих хіпі” для низки нинішніх молодіжних субкультур. Сьогодні, на жаль, ця проблематика, по суті, віддана на відкуп всесвітній мережі Інтернет (див., напр.: [5; 7; 8; 12; 14]).

Свого часу зусиллями засобів масової інформації в західних країнах було сформовано певний стереотип молоді людини 60-х рр. Остання відрізнялася “довгим нечесаним волоссям, бородою, намистами, медальйонами, високими черевиками, сандаліями, зношеним одягом, любов’ю до гучної музики та поп-фестивалів, диким стилем танцю, пристрасстю до наркотиків та шаленого сексу і, зрозуміло, радикальними політичними позиціями та поведінкою, при повній відсутності дійсної відповідальності та поваги до інших” (цит. за: [26, 548]). За всієї своєї шаблонності така характеристика (із певними застереженнями) виступає досить яскравою ілюстрацією молодіжної контркультури 60-х рр. загалом, однак найповнішим її втіленням, очевидно, можуть вважатися саме хіпі. Не претендуючи на вичерпність висвітлення проблеми, автор цієї статті хотів би виділити основні моменти, які, враховуючи важливість обраної тематики, вимагають прискіпливого дослідження і, не виключено – певного переосмислення в контексті ролі традицій хіпізму у формуванні сучасного покоління молоді.

Походження хіпі. Розквіт останніх у їхньому класичному вигляді припав на другу половину 60-х рр. у США. Втім певні елементи хіпізму брали початок із більш ранніх часів. Східнонімецький дослідник Т. Хойбнер називав попередником європейських хіпі, зокрема поширений у 20-х рр. у Німеччині “рух перелітних птахів”, що об’єднував молодих людей із різних прошарків населення, які відрізнялися пристрасстю до подорожей, природи, оптимістичним поглядом на світ та намагались заснувати нову общину на засадах любові, щирих та природних взаємин [15, 81–82].

Російський дослідник А. Керві небезпідставно вважає хіпі явищем, яке у своїй основі мало запозичення багатьох стрижневих елементів інших молодіжних субкультур, що існували раніше або паралельно з ними. Серед джерел таких запозичень він називає насамперед: *бітників*, *народників* (англ. *Folkies*, течія у середовищі бітників, представники якої ідеалізували культуру та спосіб життя сільських общин. – А. М.), *серферів* (молодіжна субкультура, що трансформувала серфінг від морського виду спорту до фактично стилю життя. – А. М.) та *психоделістів* (послідовники Т. Лірі та американського письменника К. Кізі. – А. М.) [5].

Утім більшість дослідників схильні вважати американських хіпі безпосереднім продовженням руху бітників (*група молодих літераторів та їх послідовники, молодіжна субкультура в США в 50-х рр. XX ст.; див. докл.: [9]* на новому та більш масовому етапі його розвитку. Так, Т. Хойбнер зазначав, що перші хіпі з’явилися у колишніх бітницьких колоніях в Іст-Віллідж у Нью-Йорку та Хет-Ешбері-дистрикт у Сан-Франциско [15, 88]. Радянські філологи Л. Касаткіна, В. Лесин і О. Пулинєць згадували другу, менш поширену назву бітників – “хіпстери” [4, 164; 6, 49], яка безпосередньо вказує на тісний зв’язок між хіпі та їх попередниками. Здається доцільним визнати хіпі результатом еволюції т. зв. “холодних” бітників з їх байдужістю до гострих проблем, що стоять перед суспільством.

Загалом у науковій літературі немає єдиної думки щодо походження власне терміна “хіпі”. Т. Хойбнер стверджував, що поняття “хіпі” походить від англійського дієслова “to be hip” – знати, розуміти суть [15, 88]; згадана вище Л. Касаткіна вважала його похідним від “to hip” – “пізнати експериментальним шляхом” [4, 164]; нарешті, радянський дослідник О. Шишов був схильний виводити походження назви “хіпі” від англійського іменника “hip” – “стегно”, що, на його думку, мало означати молодих людей з особливою розв’язною походою, які тим самим намагалися показати свою повну зневагу до оточення [16, 9]. А. Керві наголошує, що, як і у випадку з “бітниками”, слово “хіпі” стало ярликом, приклеєним пресою до “усіх цих довговолосих”; тоді як самі “хіпі” називали себе “freaks”, що англійською значить “диваки” [5].

Безумовним є той факт, що найбільш доконаного вигляду рух хіпі набув саме у Сполучених Штатах. А. Керві, наприклад, вважає, що у Великобританії хіпі не отримали значного поширення. Серед причин він називає такі: по-перше, англійській молоді не загрозувала безпосередня участь у

військових діях у В'єтнамі, а значить, привід для широкої хвилі протесту був відсутній; по-друге, англійські молодіжні субкультури того часу ніколи не вступали у відкриту конфронтацію із суспільством; по-третє, вони практично не мали стосунку до середнього класу, досить нечисленного, щоб створити свою окрему субкультуру, подібну до американських бітників та хіпі [5].

Натомість Т. Хойбнер зазначав, що Західна Європа мала свій власний еквівалент американських хіпі: у ФРН вони називали себе “бурлаками”, в інших країнах – “капелони” та “рагари”. Відрізнялись вони насамперед неохайним зовнішнім виглядом, кочовим способом життя та яскраво вираженим потягом до неробства; фактично єдина мета, яку вони мали, “бути вільними, але без будь-яких зобов'язань” [15, 83–84]. За словами дослідника, ця категорія молоді “не знала спокою – подібно до перелітних птахів, їх (бурлак. – А. М.) несло уздовж і поперек Західної Європи від Копенгагена до Рима й Афін, від Парижа і Лондона до Північної Африки... Рідко хто з них був старше 25 років, це були школярі та студенти...” [15, 82–83].

Ідеологія та світогляд хіпі. Будучи породженням бітників, хіпі надмірно примітивізували ідейну спадщину перших: як правильно відзначав згаданий вище О. Шишов, будь-які теоретизування були для них надто складними, отож повне презирство до інтелектуальних пошуків стало головним принципом їхнього стилю життя [16, 10]. Таким чином, можна стверджувати, що досить поширена у молодіжному середовищі теза про відмирання ідеологій* унаслідок їх непотрібності для суспільства набула у хіпі найбільш доконаного вигляду.

Однак не варто вважати цей рух позбавленим своєрідної, хоча й досить примітивної філософії. Основою останньої ставали гасла свободи, радості життя та безмежної любові до усіх людей без огляду на їхню расову чи релігійну приналежність [18, 105]. С. Стоун, один із хіпі, попри їх неприязнь до будь-яких теоретизувань, зробив спробу систематизувати ідеали хіпізму та донести їх до громадськості, пояснити специфіку їхньої філософії: “Раніше люди... турбувалися про ту спадщину, яку залишать своїм дітям і онукам... Тепер ми піклуємося лише про те, що можемо одержати прямо зараз... Ми хочемо відновити наші права на здорове життя і на здорову планету” [14].

Узагалі ж світоглядні орієнтири хіпі відрізнялися значною гнучкістю. Як зазначав Стоун, “наша філософія – це суміш учень Христа, Будди, Лао-Цзи, Крішни, Ганді... Деякі хіпі обирають якусь визначену релігію або визначеного гуру, інші – власний шлях...” [14].

Основні елементи життєвого стилю. Надзвичайно влучно і повно охарактеризував сутність руху хіпі радянський дослідник А. Воскобойников, який зазначав, що для хіпі природне важливіше за соціальне, несвідоме за свідоме, емоційне за раціональне, спонтанне за організоване; вони намагалися розірвати всі зв'язки з традиційним способом існування і наявними нормами взаємин, прагнучи жити поза часом, у світі вічного “тепер”, займаючись роботою лише “коли хочеться”. На думку дослідника, хіпі старалися отримати інтенсивні відчуття завдяки наркотикам, еротоманії, екзальтованому сприйняттю модної музики, танцям, які вводили у транс [2, 23–24].

Поза будь-якими сумнівами, поєднання рок-музики (“рок-культура”) із масовим застосуванням наркотичних речовин (“психоделіків”) стало типовим явищем як у молодіжній контркультурі 60-х рр. загалом, так і в субкультурі хіпі зокрема. На слушну думку англійського соціолога-марксиста М. Джекса, рок-музика, яка базувалася насамперед на негритянських ритмах, захоплювала молодь своєю гучністю, нав'язливістю, а також тим, що абсолютно не сприймалась “суспільством дорослих”; таким чином вона стала повсякденним способом самовираження молоді, невід'ємним зовнішнім атрибутом “нового покоління”, його голосом [21, 272].

Безумовно, рок-музика 60-х рр. ХХ ст. виступала як чинник, що стимулював молодь до протесту. За словами англійського науковця К. Ліча, саме у популярній тоді в молодіжному середовищі музиці, а не в політичній чи релігійній літературі втілювались основні цінності молодіжної культури на початковому етапі її формування [23, 8]. Натомість західнонімецький дослідник К. Менерт

* У країнах Заходу в 60-х рр. набула поширення концепція “кінця ідеологій”, яка мала вплив і на молодіжну свідомість. Зокрема, досить популярними на той час у молодіжному середовищі були твердження: 1) функціонально і змістовно всі ідеології себе вичерпали, оскільки сучасність вимагає не міркувань, а реальних дій; 2) всі ідеології є “доктринерськими” та демагогічними [17, 54]. Приблизно з того періоду в соціальних та політичних науках країн Заходу поширилась точно підмічена російським філософом О. Зинов'євим тенденція до заміни слова “ідеологія” виразами “суспільна свідомість”, “світогляд”, “соціалізація”, “індоктринізація” та ін., тоді як термін “ідеологія” почав уживатись переважно у негативному значенні [3, 272].

розглядав роль рок-культури у розвитку молодіжного руху в історичній динаміці: зокрема, він вважав, що протягом 60-х рр. пісні протесту сприяли розвитку політичного аспекту молодіжного руху, впливаючи на нього насамперед за допомогою змісту текстів; однак після занепаду молодіжної активності рок-музика перетворилась на суто розважальний фактор, позбавившись свого анти-суспільного потенціалу [24, 335].

Не викликає також ніяких сумнівів, що використання наркотичних речовин для самовиразу чи “розширення свідомості” стало невід’ємним атрибутом усіх молодіжних субкультур 60-х рр. Наймасовішого поширення “наркокультура” набула саме в середовищі хіпі. Наприкінці 60-х рр. 2/3 нью-йоркських хіпі вживали марихуану, 41 % – ЛСД; у Сан-Франциско 56 % хіпі споживали ЛСД, 78 % – марихуану; нарешті 3/4 лондонських хіпі були прихильниками марихуани, 1/3 – ЛСД [15, 167].

Серед дослідників та колишніх учасників молодіжного руху другої половини 60-х рр. нерідко висловлюється думка про тісний взаємозв’язок між рок-музикою та використанням наркотичних речовин (див., напр.: [15, 162–167]). Ця теза навряд чи може вважатись простим перебільшенням. Небезпідставно вважається, що ЛСД почав впливати передусім на субкультуру хіпі частково через музику популярних у той час рок-груп, зокрема так званого “кислотного року” [12]. Так, С. Стоун, роль, яку відіграла музика 50–60-х рр. у становленні контркультури, безпосередньо пов’язує з уживанням наркотичних речовин: *“Музика допомагала ... самовиражатися емоційно, духовно, політично. ... У той час як хіпі досліджували свій внутрішній світ, музика вела їх у пошуках сенсу. Від музики можна полетіти навіть без наркотиків. А з наркотиками... музика може стати релігійним досвідом”* [8].

Зайвою можливістю показати зневагу до громадської думки та способом проявити свою фантазію був стиль одягу хіпі. Згаданий вище С. Стоун зазначав таке: *“Правилом моди шістдесятих було – немає ніяких правил. ... Єдиним обмеженням у гардеробі хіпі були лише рамки нашої психоделічної уяви”* [7]. Вони носили одяг яскравих тонів, із багатьма декоративними елементами, оберегами та молитовними шнурами, як у буддистських монахів; невід’ємними атрибутами були також спальний мішок, похідна сумка через плече, компактний музичний інструмент (гітара або губна гармошка) і, обов’язково – квіти, які використовувались як частина туалету (живі поміж волосся, вінки засушених, просто квіткові розмальовки на одязі тощо) [15, 89].

Практично всі дослідники феномену хіпі (як західні, так і радянські) відзначали таку їхню особливість, як неробство, неприязнь до будь-яких форм регулярної праці або бажання виконувати лише ту роботу, яка припадає до душі; ця особливість навіть вважається найбільш характерною рисою їх способу життя (див. напр.: [2, 24; 15, 82; 25, 2, 120] та ін.). Англійський дослідник Ф. Фрідман стверджував, що головною передумовою формування напрямів неполітичного протесту, подібних до хіпі, було збільшення кількості вільного часу у певних прошарків населення, як правило, нестудентських. На його думку, необхідною умовою існування груп хіпі був їх повний відрив від навчального процесу та всіх видів громадської діяльності; студентська ж молодь була залучена до руху хіпі досить слабко, оскільки протягом 60-х рр. відбувалося ущільнення навчальних програм і, відповідно, збільшення зайнятості студентів у навчальному процесі [20, 15]. Втім соціальний склад хіпі був далеко не однорідним: існує думка, що майже 70 % з них були саме студентами юридичних, економічних, медичних та політологічних напрямів; водночас у їхньому середовищі перебувало чимало божевільних, дезертирів, злочинців, так званих “сезонних хіпі” тощо [18, 105].

Однак, незалежно від визначення соціальної приналежності хіпі, варто цілком погодитись із тезою французького соціолога Ж. Еллюля, який зазначав, що подібні молодіжні субкультури здатні існувати лише тому, що західна цивілізація могла дозволити собі розкіш утримувати своїх бунтівників, оскільки решта суспільства була залучена до високопродуктивної праці [19, 45].

Потрібно відзначити, що попри всю свою аполітичність, *саме хіпі внесли у молодіжний протест 60-х рр. деякі специфічні моменти, які надалі стали загальними для контркультури як такої*. Таких основних моментів варто назвати принаймні два – комунаризм і принцип насильства.

1. Комунаризм. Одним із центральних у контркультурі 60-х рр., як правомірно зазначила радянська дослідниця К. М'яло, був принцип співмешкання общиною чи комуною. На масовому рівні ідею комунаризму започаткували хіпі. Абсолютно новим, порівняно з бітниками, стало прагнення хіпі жити окремими комунами з повним об’єднанням майна і всього життєвого устрою [11, 72]. На думку дослідниці, саме з принципом комунаризму були пов’язані всі спроби активістів молодіжного

руху другої половини 60-х рр. запропонувати будь-які альтернативні форми соціального устрою [11, 72]. Подібну ж думку висловив американський дослідник К. Кеністон [22, 125]. За слушним твердженням радянського дослідника Є. Балагушкіна, саме у комунаризмі проявлялися спроби реалізації як негативної (руйнівної), так і позитивної (творчої) частини програми соціального протесту молоді; створення комун було водночас і гаслом молодіжного руху другої половини 60-х рр., і найближчим практичним завданням [1, 238].

2. Принцип ненасильства. Варто навести думку К. Кеністона, який був схильний абсолютизувати ідею ненасильства для формування протестної свідомості 60-х рр. Фактично дослідник розглядав цю ідею як головний мотив, навколо якого об'єднувались інколи протилежні за ідеологічними засадами субкультури [22, 127]. Однак саме хіпі зробили ненасильство і неопір у будь-яких його проявах основою свого світогляду й способу життя. Масові заходи, що влаштовувались хіпі, ставили за мету *“закохати систему до смерті”* у повній відповідності до принципів толстовства, гандизму та інших подібних філософських систем. Зазвичай хіпі намагалися триматися подалі від політичних вимог молодіжного руху, оскільки вони суперечили їхньому суто індивідуалістичному світогляду. Однак піднесення політичного протесту молоді країн Заходу в другій половині 60-х рр. привернуло увагу багатьох хіпі до головних суспільних проблем. Так, у жовтні 1967 р. у Франції відбулася масова демонстрація хіпі у Парижі під гаслом: *“Геть насильство, кохайте один одного!”* [13, 47].

Утім, крім кількох епізодичних антивоєнних демонстрацій, хіпі ніяк не показали себе у громадському житті країн Заходу. Головним проявом їхньої своєрідної активності стало проведення фестивалів рок-музики, причому наймасовішими і водночас найскандальнішими стали фестивалі, організовані в серпні 1968 р. у містечку Вудсток за 150 км від Нью-Йорка та в грудні 1969 р. в Альтамонті під Сан-Франциско в США (див. докл., напр.: [15, 92–95]). Видовище зосереджених на невеликих площах протягом кількох діб сотень тисяч осіб, специфічно одягнутих, які перебували майже постійно у стані наркотичного сп'яніння і періодично влаштовували *“сеанси”* нудизму та *“вільного кохання”* й піддавались нападам озвірілих *“янголів пекла”*, неодноразово обійшло екрани світового телебачення, ставши свого роду символом кінця 60-х рр. Загальна думка пересічних громадян країн Заходу була висловлена одним зі свідків фестивалю в Альтамонті: *“Всі проблеми нашого суспільства нібито сконцентрувались в Альтамонті в одному величезному фокусі: насильство, дегуманізація, стадність”* (цит. за: [15, 95]).

Цілком очевидно, що рух хіпі набув масового характеру. Шокуючи пересічного спостерігача екзотичними смаками, хіпі на деякий час змогли затьмарити собою політичний аспект молодіжного руху в 60-х рр. Для багатьох дослідників саме хіпі виступали як квінтесенція контркультури у найбільш концентрованому її вигляді. Безумовно, найповніше втілені саме у хіпізмі такі елементи молодіжної контркультури, як неприязнь до *“культури батьків”* із її *“пуританською”* морально-етичною основою, рок- та наркокультура, комунаризм та ін. стали свого роду символами епохи другої половини – кінця 60-х рр. ХХ ст. Утім, поступова активізація саме суспільно-політичних форм молодіжного протесту, яка набула найвищого піднесення в 1968–1969 рр. завдяки радикальному студентству країн Заходу, примусила згодом неохайних *“дітей квітів”* відступити далеко на другий план.

Література

1. Балагушкин Е. Г. Влияние неопрейдизма и теорий сексуальной революции на нравственное сознание молодежи Запада // Молодежь, НТР, капитализм.– М.: Изд-во МГУ, 1979.– С. 189–245.
2. Воскобойников А. Э. Молодежь и некоторые аспекты идейной борьбы в капиталистических странах // Проблемы молодежного движения в капиталистических странах и идеологическая борьба.– М.: ВКШ, 1983.– С. 19–32.
3. Зиновьев А. А. Запад.– М.: Эксмо, 2003.– 512 с.
4. Касаткина Л. И. Образ молодого человека в современной американской литературе // Актуальные проблемы современного молодежного движения. Критика антимарксистских и антикоммунистических концепций.– М.: МГУ, 1971.– С. 164–169.
5. Керви А. Молодежные субкультуры США и Великобритании с конца 40-х по наши дни // <http://woodstock.narod.ru/diplom.html>
6. Лесин В. М., Пулинец О. С. Словник літературознавчих термінів.– Вид. 2-ге, перероб. і доп.– К.: Рад. шк., 1965.– 432 с.

7. Мода и стиль хиппи / Стоун С. Хиппи от А до Я. Секс, наркотики, музыка и влияние на общество с шестидесятых до наших дней // <http://www.hippy.ru/az/p22.htm>
8. Музыка хиппи: песни с посланием / Стоун С. Хиппи от А до Я. Секс, наркотики, музыка и влияние на общество с шестидесятых до наших дней // <http://www.hippy.ru/az/p90.htm>
9. Мінаєв А. В. Бітники та їх вплив на характер молодіжного протесту 60-х рр. ХХ ст. у країнах Заходу // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. ст. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини.– Вип. 229–230.– Чернівці: Рута, 2004.– С. 219–221.
10. Мінаєв А. В. Поняття “субкультура” та “контркультура” в контексті молодіжного протесту другої половини 60-х рр. ХХ ст. у країнах Західної Європи та США // Іст. панорама: Зб. наук. ст. ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Спеціальність “Історія”.– Чернівці: Рута, 2007.– Вип. 3.– С. 72–85.
11. Мяло К. Г. Под знаменем бунта: Очерки по истории и психологии молодежного протеста 1950–70-х гг.– М.: Молодая гвардия, 1985.– 287 с.
12. Психоделическое движение // <http://nirl.h1.ru/psymovement.htm>
13. Пути и перепутья “потерянного поколения”: Молодежь Запада у развалин общества “всеобщего благоденствия”.– М.: Междунар. отношения, 1985.– 224 с.
14. Философия хиппи и мечта хиппи / Стоун С. Хиппи от А до Я. Секс, наркотики, музыка и влияние на общество с шестидесятых до наших дней // <http://www.hippy.ru/az/p43.htm>
15. Хойбнер Т. Вызов неприкаянных: Модные волны и молодежные течения – тедеы, хиппи, панки, рокеры – в западном мире: Пер. с нем.– М.: Молодая гвардия, 1990.– 302 [2] с.
16. Шишов О. О. У тенетах “вільного світу” (Про суть дрібнобуржуазного бунтарства “розбитого” покоління).– К.: Товариство “Знання” УРСР, 1974.– 47 с.
17. Юлина Н. С. Бунтующая молодежь в поисках идеологии // США: Экономика. Политика. Идеология.– 1971.– № 9.– С. 53–64.
18. Яворницька О. Теорія субкультур у соціологічній перспективі // “І”: Незалежний культурологічний часоп.– 2002.– Число 24. Покоління і молодіжні субкультури.– С. 100–115.
19. Ellul J. De la revolution aux revoltes.– Paris: Calmann-levy, 1972.– 382 p.
20. Fridmann F. Youth and society.– London, 1971.– 64 p.
21. Jacques M. Trends in youth culture: some aspects // Marxism today.– L., 1973.– Vol. 17.– № 9.– P. 268–282.
22. Keniston K. Youth, Change and Violence // Rebels or revolutionaries? Student movements of the 1960’s. A perceptive analysis of this turbulent period of our recent history.– New York: Simon and Schuster, inc., 1975.– P. 118–138.
23. Leech K. Youthquake. The growth of a counter-culture through two decades.– London: Sheldon press.– 245 p.
24. Mehnert K. Jugend im Zeit – bruch. Woher – Wohin.– Stuttgart, 1976.– 512 s.
25. Mills R. Young outsiders. A study of alternative communities.– L.: Routledge and Kegan Paul., 1973.– VIII, 208.– 14 p.
26. Sampson E. The college student // Outsiders USA. Original essays on 24 outgroups in American society.– San-Francisco, 1973.– P. 541–565.